

ՈՒՍԿԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԼԾԱԿՆԵՐԸ
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՋԱՐԳԱՅՄԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

Տնտեսության գլոբալացումն էապես փոխեց գյուղատնտեսության ոլորտը, քանի որ տեխնոլոգիաները և արտադրության աճը նպաստեցին գների շարունակական իջեցմանը, իսկ մյուս կողմից առևտրի ազատականացումը հանգեցրեց գյուղմթերքների առավել ցածր արտադրողականությամբ և առավել բարձր արտադրողականությամբ աչքի ընկնող երկրների միջև մրցակցության սրացմանը:

Ընդհանուր առմամբ ագրոբիզնեսի զարգացումը բնութագրվում է «արտադրող-վերամշակող-մատակարարում-սպառում» շղթայի բոլոր օղակներում մեծաքանակ մասնակիցների առկայությամբ և ինտեգրացիոն համակարգի ամրապնդմամբ: Պետական կարգավորման արդյունավետ լծակների բացակայությունը հնարավորություն է տալիս այդ շղթայի բոլոր մասնակիցներին ներազդելու շուկայի վրա, իրենց վրա չվերցնելով հնարավոր ռիսկերը՝ դրանք փոխանցելով ագրոբիզնեսի շղթայի մյուս մասնակիցներին, հատկապես այն մասնակիցներին, որոնք գտնվում են շղթայի սկզբում կամ վերջում: Տնտեսվարող սուբյեկտները, որոնք այս կամ այն չափով ազդում են ներքին և արտաքին շուկաների վրա, միջնորդներն ու մեծածախ գնորդներն են, ինչպես նաև վերամշակող կազմակերպությունները: Նշված բոլոր սուբյեկտները ստեղծում են ավելացված արժեք, ձգտելով առաջարկել այնպիսի արտադրանք, որն առավելապես կհամապատասխանի վերջնական սպառողների պահանջմունքներին և կարիքներին:

Ագրոբիզնեսում շղթայի յուրաքանչյուր մասնակից ձգտում է նվազեցնել կամ բաշխել ռիսկերը, քանի որ դրանք կարող են հանգեցնել նախատեսված վերջնական արդյունքի ձեռքբերման կորստին: Նշված նպատակը հենվում է նաև տնտեսական շահույթի ստացման և բազմաթիվ հնարավոր ռիսկերի ազդեցության գնահատման վրա: Օրինակ, վերամշակող կազմակերպության համար ներդրումային նախագծի հետգնումը զգալիորեն կախված է նախագծի ողջ ընթացքում հումքի առկայությունից: Ոչ բարենպաստ կլիմայական պայմաններն ու գյուղատնտեսական հումքարտադրողների արտադրական հզորությունների փոփոխությունները կարող են ազդել վերամշակող կազմակերպության վերջնական արդյունքի վրա:

Հումքային շուկաների գլոբալիզացիան և առևտրային հարաբերությունների ազատականացումը հնարավորություն է տալիս վերամշակող կազմակերպություններին գնահատելու իրավիճակը և շուկայական փոփոխությունները, ինչը միշտ չէ, որ համապատասխանում է գյուղատնտեսական հումք արտադրողների տնտեսական պլաններին: Գյուղացիական և գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունների գործունեության, ինչպես նաև դրանց արտադրատեխնիկական սպասարկման վրա խիստ բացասաբար են ազդում նաև տեխնիկայի, վառելանյութերի, պահեստամասերի և նորոգման նյութերի պակասությունն ու բարձր գները, որոնք, իրենց հերթին, բարձրացնում են տեխնիկայի շահագործման ծախսերը, հետևաբար՝ նաև գյուղատնտեսական մեքենայացված աշխատանքների և արտադրվող մթերքների ինքնարժեքը: Ուստի խիստ կարևոր է ուշադրություն դարձնել գնային մրցակցությանը ագրոբիզնեսի շղթայում, հատկապես գյուղատնտեսական հումք արտադրող և վերամշակող կազմակերպություն փոխհամագործակցության համատեքստում: Օրինակ՝ վերջնական արտադրանքի գների փոփոխությունը հնարավոր է նոր տեխնոլոգիաների ներդրման և կիրառման շնորհիվ, ինչի արդյունքում կազմակերպությունները կունենան մրցունակ արտադրանք և մուտք կգործեն նոր շուկաներ, իսկ մյուս շուկաներում, որտեղ որ առկա էր՝ կգրանցվի արտադրանքի վաճառքների աճ: Մրցունակ արտադրանքով նոր շուկաներ մուտք գործելուց, վերամշակող կազմակերպություններին հնարավորություն կընձեռվի զգալի չափով ավելացնել տվյալ արտադրանքի արտահանումը, ինչի արդյունքում կազմակերպությունը հումքի և նյութերի ավելի մեծ քանակների գնման ճանապարհով կկարողանա որոշ չափով ազդել վերջնական գների վրա: Ինչպես նաև կարևոր է, որ վերամշակող կազմակերպությունները գտնվեն գյուղմթերք արտադրողներին մոտ,

քանի որ լոգիստիկ ծախսերը բավականին մեծ ազդեցություն են թողնում վերջնական արտադրանքի գների վրա: Այդ առումով, արտադրողները պետք է լավ հասկանան և վերլուծեն գյուղմթերքի վերամշակման արտաքին և ներքին շուկաները:

Առանձնահատուկ խնդիր է ինչպես վերամշակող կազմակերպությունների գործունեության ռիսկի գնահատումը, այնպես էլ՝ այդ ռիսկերի հնարավոր կանխարգելման ու պետական կարգավորման մեխանիզմների վերլուծությունը:

Ելնելով ռիսկերի բնույթից և ազդեցության մեխանիզմներից, վերամշակող կազմակերպության ռիսկերը կարող ենք դասակարգել ըստ հետևյալ խմբերի՝

- Արտադրական ռիսկեր՝ կապված հումքի վերամշակման գործընթացի հետ,
- Մարքեթինգային ռիսկեր՝ կապված գնորդների պահանջմունքների, ինչպես նաև առաջարկվող ապրանքների գների հետ,
- Ֆինանսական ռիսկեր՝ կապված շահութաբերության, ֆինանսական ռեսուրսների արժեքի, գնաճի և այլ ֆինանսական գործիքների հետ,
- Իրավաբանական և ենթակառուցվածքային ռիսկեր¹:

Վերամշակող կազմակերպությունները երբեմն ձգտում են նվազեցնել արտադրական ռիսկերը՝ համագործակցելով հենց գյուղմթերք արտադրողների հետ: Նմանօրինակ համագործակցության վառ օրինակ է գյուղատնտեսական կառույցների ուղղահայաց ինտեգրացիան՝ արտադրական պայմանագրերի կնքմամբ: Պայմանագրերի կնքումը նվազեցնում է ռիսկերը, քանի որ նույն վերամշակող կազմակերպությունները կարողանում են պայմանագրեր կնքել արտահանվող երկրի կազմակերպությունների հետ՝ հիմք ընդունելով արտադրողների հետ կնքված պայմանագրում առկա մթերվող արտադրանքի քանակությունը և գները: Երկարաժամկետ հեռանկարում այդ համագործակցության տեսակները բոլոր կողմերին տալիս են կայունություն: Ինտեգրացիայի ու արտադրական պայմանագրերի բացասական կողմն էլ այն է, որ պայմանադիր կողմը պարտավոր է կատարել պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները՝ անկախ շուկայում տիրող իրավիճակից: Ներկայումս գյուղատնտեսական հումք արտադրողները ձգտում են վաճառել իրենց ապրանքները շուկայում և խախտել պայմանագրային պարտավորությունները, եթե իրենց արտադրանքի գինը էապես տարբերվում է վերամշակող կազմակերպության հետ պայմանագրում ֆիքսված գներից: Այս ոլորտը կարգավորման կարիք ունի, քանի որ ապրանք արտադրողի կողմից պայմանագրի խախտումները վերամշակող կազմակերպություններին լուրջ ցնցումների է տանում, և երբ վերամշակող կազմակերպությունները չեն կարողանում կատարել իրենց պարտավորությունները ըստ իրենց արտահանման պայմանագրերի, ապա ըստ պայմանագրերի մեծ տուգանքներ են վճարում չնատակարարված արտադրանքի համար, բացի այդ տուգանքներից արտահանող կազմակերպությունները կորցնում են իրենց գործընկեր կազմակերպություններին և դուրս մնում շուկայից: Սակայն հետագայում էլ վերամշակողներն են իրենց հերթին գնում հակընդդեմ քայլերի, օրինակ՝ երբ հումքի շուկան հազեցված է լինում թարմ մթերքներով, ավելին, քան պահանջարկն է, վերամշակող կազմակերպությունները շուկայից հումքը ձեռք են բերում շուկայականից ցածր գներով²:

Այս հանգամանքները հաշվի առնելով շատ կարևոր է, որ ստեղծվեն կոոպերատիվներ, որոնք էլ, որպես իրավաբանական անձինք պայմանագրային փոխհարաբերությունների մեջ կմտնեն վերամշակող կազմակերպությունների հետ: Այս մոդելը գործում է տարբեր զարգացած երկրներում, ինչպես նաև կարող ենք փաստել, որ մյուս փոխհարաբերություններով ամբողջությամբ կարգավորվում է ոլորտը:

Վերամշակող կազմակերպությունները սովորաբար մեծ ուշադրություն են դարձնում արտադրական ռիսկերին, քանի որ իրենց գործունեության գլխավոր նպատակը համարում են ապրանքի որակական ու քանակական հատկանիշները, ոչ թե ֆինանսական արդյունքը (ֆինանսական արդյունքը՝ շահույթի ստացումը, կարող է կարճատև արդյունավետություն ապահովել,

¹ Бартон Т.Л. Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься: учебник - М: «Вильямс», 2003. – 257-265 с.

² Аграрные отношения: теория, историческая практика, перспективы развития. /Буздалов И.Н., Крылатых Э.Н., Никонов А.А. и др. М.,2007.

եթե կազմակերպությունը չի շեշտադրում ապրանքի որակական ու քանակական հատկանիշները): Միևնույն ժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ մարքեթինգն է հիմնական խնդիրը գյուղատնտեսական ապրանք արտադրողի համար: Օրինակ՝ բացասական շահութաբերությամբ ապրանք վաճառելը դառնում է վարկերի ոչ ժամանակին հետվերադարձելիության պատճառ:

Ոչ բերքատու տարիներին, որոնք կապված են բնակլիմայական վատ պայմանների հետ, արտադրողները հնարավորություն ունեն վաճառելու իրենց արտադրանքը բարձր գներով: Այս դեպքում վերամշակողները իրենց ռիսկը թողնում են սպառողների վրա: Ինչ վերաբերում է վերամշակող կազմակերպության գործունեության ռիսկի քանակական գնահատմանը, ապա այն իրականացվում է շահույթի տատանման վերլուծությամբ: Իսկ շահույթի և դրա ստացման համար կատարված ծախսերի փոխկապվածությունը բնութագրվում է լեռիջի ցուցանիշով¹, որի ոչ մեծ փոփոխությունը կարող է բերել տնտեսական ցուցանիշների կամ արդյունքների էական փոփոխության:

Ջարգացած երկրներում գյուղատնտեսությունը դիտվում է որպես ռազմավարական ճյուղ և դրան ակտիվ աջակցություն է ցույց տրվում պետական բյուջետային միջոցներից: Որպես օրինակ՝ նշենք, որ Ավստրիայում գյուղատնտեսությունը պետության կողմից աջակցության չափը կազմում է գյուղմթերքների արժեքի 44, Կանադայում՝ 35, Եվրամիությունում՝ 38, Ֆինլանդիայում՝ 72, Շվեյցարիայում՝ 76, ԱՄՆ-ում՝ 27-40%-ը²:

Պետության աջակցությունը գյուղատնտեսությանն իրականացվում է բազմաթիվ եղանակներով ու միջոցներով: Գյուղատնտեսության պետական կարգավորումը նպատակ ունի՝

- ա) թուլացնելու բնակչության սոցիալական լարվածությունը,
- բ) կայուն գների միջոցով մի կողմից ապահովել ֆերմերների նվազագույն եկամուտը, մյուս կողմից թույլ չտալ արտադրության ծավալների այնպիսի կտրուկ փոփոխություններ, որոնք կարող են առաջացնել ճգնաժամային իրավիճակներ,
- գ) շրջակա միջավայրի պահպանության, գյուղմթերքներ արտադրողների և սպառողների անվտանգության ապահովման համար պահանջվում է պետական հսկողություն սահմանել հողօգտագործման համակարգի և մթերքի որակի վրա:

Թվարկված միջոցառումների իրականացման համար պետությունը տնտեսության կարգավորման իրագործում է օրենսդրական, վարչական մեխանիզմներով և տնտեսավարման այնպիսի լծակներով, ինչպիսիք են՝

- բյուջետային դոտացիաների և հատուցումների վճարումը,
- ֆերմերային ցածր տոկոսադրույքը կամ երաշխիքային վարկերի տրամադրումը,
- պետական գնման երաշխավորման սահմանումը,
- պետական նպատակային ծրագրերի մշակումն ու իրականացումը առանձին ճյուղերի և շրջանների համար,
- հողերի՝ ժամանակավոր կոնսերվացումը,
- գյուղմթերքների ներմուծման կամ արտահանման խրախուսումը և այլ միջոցառումներ՝ պայմանավորված երկրի առանձնահատկություններով:

Մի շարք երկրներում գյուղատնտեսական կազմակերպությունները առանձնացնում են մարքեթինգային և գնային ռիսկերը որպես ամենաէականներ, քանի որ այդ ռիսկերից է կախված հենց իրենց տնտեսությունների գործունեության ողջ արդյունքը: Շուկաների բնութագրականը և դրանց կազմակերպվածության աստիճանը ազդում է ռիսկերի փոխանցման հնարավորությունների և մակարդակի վրա: Կարող ենք առանձնացնել մի շարք գործոններ, որոնք բնորոշում են գյուղատնտեսական կազմակերպությունների մարքեթինգային և գնային ռիսկերի չափանիշները՝

- Արտադրողները իրենց արտադրանքը ներկայացնում են համեմատաբար ոչ ճկուն շուկաներ:
- Ուղղահայաց ինտեգրացիոն համագործակցությունը վերամշակողներին առաջարկում է ընդունելի գներ, կամ էլ գները որոշվում են շուկայում, որտեղ գերակշիռ դիրք ունեն մի քանի

¹ Շահույթի տատանման թույլատրելի մեծությունն է, կամ միջակայքը, որից ավելի շեղումը կարող է բերել զգալի կորուստների:
² Ղազարյան Գ., Գայատանի Գանրապետությունում գյուղատնտեսության պետական կարգավորման հիմնական ուղղությունները (Ագրոգիություն, 1997, N 5, էջ 236):

խոշոր կազմակերպություններ:

- Ագրոքիզնեսում ինտեգրացիան մեծացնում է ազդեցությունը շուկայում ընդգրկված գործընկերների շահերի վրա, բացառությամբ վերջնական արտադրանք թողարկող գյուղատնտեսական ապրանք արտադրողների և վերջնական սպառողների: Հունք արտադրողները ստիպված են ընդունել այն գները, որոնք առաջարկվում են վերամշակող կազմակերպությունների կողմից, կամ էլ պատրաստ են գտնելու արտադրանքի իրացման այլընտրանքային աղբյուրներ: Սպառողները կարող են գները համաձայնեցնել իրենց ցանկություններին և վճարունակությանը այս կամ այն մթերքները գնելու համար: Շուկայում ազդեցության շնորհիվ ինտեգրացիոն համակարգերը առավել մեծ հնարավորություն ունեն ազդելու շուկայի վրա, տեղափոխել իրենց համար անընդունելի ռիսկերը ագրոքիզնեսի շղթայի այլ օղակներ:
- Գյուղատնտեսական ապրանքների որոշակի հատվածներ դարձել են առավել կենտրոնացված, որի արդյունքում անհատ արտադրողը չի կարող ազդեցություն ունենալ շուկայի վրա: Այդպիսի փոքր արտադրողները հեռանում են շուկայից կամ դառնում են խոշոր ագրոքիզնեսի աշխատակիցներ¹:

Ապրանքների գների ռիսկի կառավարումն իրականացվում է ֆյուչերսային կամ սփոթ շուկաներում: Սովորաբար նման շուկաներում գերակշռում են մի քանի գնորդներ, որոնք արդյունավետ կարող են որոշել պայմանագրային հարաբերությունների պայմանները՝ գները, ապրանքի որակի հավաստագիրը, քանակը և այլն: Համապատասխանաբար, գների ձևավորումը նույնիսկ մեծ և տարողունակ շուկաներում իրականացվում է կամ ոչ մեծաքանակ պրոֆեսիոնալ սուբյեկտների կողմից, կամ էլ զանգվածային վերավաճառողների կողմից:

Ռիսկերի կառավարման և բաշխման հիմնական գործիքները հանդիսանում են «արտադրող-վերամշակող-մատակարարում-սպառում» շղթայի բոլոր մասնակիցների համար հավասար և անհրաժեշտ պայմանների ձևավորմամբ մրցակցության ապահովումը: Հետագոտական և կոնստրուկտորական գործունեության նպատակով ենթակառուցվածքային ներդրումները և պետական աջակցությունը էական նշանակություն ունեն գյուղատնտեսության զարգացման համար:

Կենտրոնացվածությունը հնարավորություն է տալիս բաշխել ռիսկերը հունք արտադրողներից և վերամշակողներից դեպի սպառողները: Նման հարաբերությունների ընթացքում կարող ենք վերհանել կենտրոնացվածության հետևյալ հիմնական արդյունքները՝

- Սպառողները հնարավոր է ունենան երեք տեսակի ռիսկեր՝ համապատասխան առաջարկի և տեսականու ստացման, ապրանքի անվտանգության և որակի, ինչպես նաև գների:
- Ապրանքի որակի և անվտանգության ռիսկը զգալիորեն կարող է կրճատվել ապրանքների պահպանման, վերամշակման և նոր տեխնոլոգիաների կիրառման արդյունքում:
- Ապրանքի որակի ռիսկի կրճատման նպատակով որպես տարածաշրջանային գործիքներ, պետական մարմինները կարող են մշակել ապրանքի անվտանգության և որակի նշաններ:
- Մանրածախ սպառողները սահմանափակ ազդեցություն ունեն շուկայի վրա, սակայն ինչպես և ապրանք արտադրողները նույնպես հանդիսանում են սուբյեկտներ, որոնք վճարում են շուկայում հաստատված գնի դիմաց: Այդ գինն արտահայտում է ծախսերը և շահույթը, որոնք մեծանում են կենտրոնացվածության արդյունքում և կրճատվում մրցակցության հետևանքով երկու մակարդակներում՝ մեծածախ ոլորտում (ապրանքի արտադրության ուղղահայաց ինտեգրացիա, վերամշակում) և մանրածախ ոլորտում (հորիզոնական ինտեգրացիա): Գյուղատնտեսության զարգացման և վերամշակող կազմակերպությունների փոխկապակցվածության համատեքստում ռիսկերի կառավարման համար տնտեսվարող սուբյեկտները կարող են օգտագործել տարբեր գործիքներ: Կախված նպատակներից և կիրառման պայմաններից կարելի է առանձնացնել երեք հիմնական գործիքներ՝ կառավարչական որոշումներ, մասնավոր հատվածի ծառայություններ և պետական ծրագրեր: Այդ գործիքները կարող են կիրառվել ինչպես առանձին, այնպես էլ՝ մեկը մյուսի հետ համակցված: Կարծում ենք, արտադրական ռիսկերի կառավարման ընթացքում օգնություն ցույց տալու

¹ Склад М.Г. Рыночные аграрные отношения сегодня. Ставрополь, 2007; стр 45-58.

նպատակով, վերամշակող կազմակերպությունները կարող են ստեղծել հատուկ գյուղատնտեսական ծառայություններ և տրամադրել խորհրդատվություն՝ գյուղմթերք արտադրողներին: Գյուղատնտեսական կազմակերպությունները կարող են կառավարել ռիսկի որոշակի տեսակներ ինքնուրույն, ընդունելով տարբեր կառավարչական որոշումներ¹: Ի հաշիվ կիրառվող արդյունավետ մենեջմենթի, ղեկավարները կարող են զգալիորեն լավացնել սեփական կազմակերպության գործունեության արդյունավետությունը: Ռիսկերի կառավարման ընթացքում ընդունվող կառավարչական որոշումներն են՝

1. Ծախսերի և եկամուտների վերլուծություն և ռիսկերի գնահատում:
2. Արտադրամարքեթինգային ռազմավարություն (մասնագիտացում, դիվերսիֆիկացիա, պահուստների կառավարում, արտադրական և մարքեթինգային պայմանագրերի կնքում, ենթակառուցվածքների զարգացում, որակի կառավարում և սննդի անվտանգության ապահովում և այլն):
3. Ագրոբիզնեսի տարբեր կառույցներում մասնակցության գնահատում, ինտեգրացման աստիճանի կառավարում, ներդրումների իրականացում, միավորումների ձևավորում և այլն:

Գոյություն ունեն մասնագիտացված ծրագրեր, որոնք միտված են կայունացնելու ապրանքների շուկայում իրացվող գյուղատնտեսական արտադրանքի գները, կազմակերպությունների եկամուտները՝ կրճատելով ռիսկը²: Գյուղատնտեսության զարգացման նպատակով ռիսկերի կառավարման պետական ծրագրերը բաժանվում են հետևյալ խմբերի՝

- Արտադրողների վարկավորում և բերքի ապահովագրության ծրագրերի սուբսիդավորում:
- Վերաապահովագրական հիմնադրամների ձևավորում, ինչպես նաև անկանխատեսելի հետևանքների պատճառով ստացված վնասների փոխհատուցման համար հատուկ հիմնադրամների ստեղծում:
- Տեսչական ծառայությունների ձևավորում՝ ապրանքների որակի և անվտանգության վերաբերյալ տեղեկատվություն:
- Պահանջարկի խթանման ծրագրերի մշակում:
- Տրանսպորտային և ենթակառուցվածքների զարգացման ծրագրերի ներդրում:
- Հետազոտական գործունեության համար տեղեկատվական և խորհրդատվական ծառայությունների տրամադրում:

Ավանդական մեթոդներով իրականացվող ծրագրերի և պետական մասնավոր համագործակցության միջև տարբերությունն այն է, որ մասնավոր պետական համագործակցության ընթացքում ռիսկերի առավել զգալի մասը մասնավոր ընկերությունը կիսում է պետության հետ: Միևնույն ժամանակ պետական մասնավոր համագործակցության ոչ ճիշտ կառուցվածքը կարող է պետությանը տանել բարձր ռիսկի՝ կապված երկարաժամկետ պայմանագրերի առկայության հետ պայմանավորված պետական մասնավոր համագործակցության ձևավորմամբ: Ելնելով ռիսկերի բաշխման հիմնական սկզբունքից՝ յուրաքանչյուր ռիսկ իր մեջ պետք է ունենա պատասխանատու կողմ, կարող է առավել արդյունավետ կառավարել այն: Այդ առումով, այն ռիսկերը, որոնք կապված են գյուղատնտեսության հետ՝ պետք է իր վրա կրի մասնավոր հատվածը, իսկ պետությունը պետք է կրի այն ռիսկերը, որոնք կապված են վերահսկողության հետ և առավել ակնհայտ են, որոնցից են օրինակ՝ քաղաքական ռիսկերը և նորմատիվ իրավական կարգավորման ռիսկերը: Գոյություն ունեն մասն ռիսկեր, որոնք պետական կառավարման մարմինները կարող են նվազեցնել, առանց իրենց վրա վերցնելու, օրինակ՝ պահանջարկի փոփոխության կամ էլ մնացորդային արժեքի ռիսկերը: Տվյալ դեպքում պետությունը հանդես է գալիս որպես սպառող և մեծացնում պետական գնումները:

Պետական երաշխիքներն իրենցից ներկայացնում են գյուղատնտեսությունում կատարվող ներդրումների պետական աջակցության օրինական ձև, երբ պետությունը ունի առավել լիարժեք իրավունքներ կանխատեսելու և վերահսկելու ռիսկը, և հետևաբար, նվազագույնի հասցնել դրա հետ կապված ծախսերը: Գրանով հանդերձ, մնամօրինակ երաշխիքները առաջացնում են խնդիրներ, քանի որ բյուջետային գործընթացի սահմաններում դրանք սովորաբար չեն ենթարկվում ստուգման

¹ Склад М.Г. Рыночные аграрные отношения сегодня. Ставрополь, 2007.
² Бляхман Л.С. Основы функционального и антикризисного менеджмента: учебник - СПб.: В.А. Михайлова, 1999. - 389 с.

այնպիսի մակարդակում, ինչպես, օրինակ, մշտական ու կանոնավոր ծախսերի ընթացքում: Նշված խնդիրները խորանում են այն գործոններով, որ երաշխիքները հաճախ իրենց հետ բերում են զգալի ֆիսկալ հետևանքներ, որոնք ավելի են խորանում հատկապես ճգնաժամի ժամանակ: Այն նկատի ունենալով հատկապես կարևոր է ռացիոնալ հեռանկարային քաղաքականության մշակումը, որի նախապայմաններ է հանդիսանում հարկաբյուջետային քաղաքականության թափանցիկությունը:

Երաշխիքները պետք է մանրամասն գնահատվեն և ունենան սահմանափակվածություն՝ գործողության ժամկետի և ընդգրկվածության առումով: Մասնավորապես, պետական կառավարման մարմինները պետք է խուսափեն մեծ տարողունակություն ունեցող երաշխիքներից, մասնավորապես այն դեպքում, երբ դա ավելի մեծ է քան անհրաժեշտ է առաջադրված նպատակներին հասնելու համար: Մասնակի երաշխիքները կարող են նպաստել մոնոպոլ շիկի առաջացմանը և նեգատիվ ընտրություններին:

Ներկայումս զարգացած երկրներում կիրառվում են ռիսկերի կառավարման նոր մոդելներ¹: Պետության նման քաղաքականությունը պահպանում են արտադրության աճը և դիվերսիֆիկացիան, խթանելով ռիսկերի կառավարման համար ռազմավարությունների կիրառումը: Գյուղատնտեսության զարգացման համատեքստում արտադրության մակարդակի պահպանման ու խթանման ծրագրերը և դրանց արժեքը, նախկինում առավել բարձր էր, քանի որ անտեսվում էին արտադրության զարգացման խթանները և չէին հենվում արտադրողների եկամուտների ավելացման վրա:

Գծապատկեր 1

Ռիսկերի պետական կառավարման պետական քաղաքականության լծակների փոփոխությունը, Կանադայի օրինակով

1980-ական թվականներ Պետական քաղաքականություն	Քաղաքականության փոփոխություն	Ռիսկերի կառավարման ծրագրեր
Ուշադրությունը շեշտադրել արտադրանքի արտադրության վրա		Չեռնարկել միջոցներ արտադրության դիվերսիֆիկացման համար
Հենվել գների վրա		Հենվել եկամուտների և շահույթի վրա
Գնահատել մարզերի զարգացման աստիճանը		Ներդրել զարգացման ազգային ծրագրեր
Անտեսել առևտրային սկզբունքները		Չեզոք դիրք զբաղեցնել միջազգային առևտրի նկատմամբ

Կանադան, ազգային տնտեսության մասշտաբով կիրառում է ռիսկերի կառավարման նոր մոդել (գծապատկեր 1): Պետության կողմից ռիսկերի կառավարման ծրագրերը հենվում են ապրանք արտադրողների եկամուտների կայունացման վրա, ռիսկերի կառավարման ռազմավարության ներդրման, տնտեսվարման նոր պայմաններին ընկերությունների հարմարվողականության վրա՝ արտադրության նոր հնարավոր զարգացման ուղղությունների միջոցով: Ռիսկերի կառավարման ռազմավարության համատեքստում առանձնանում են երկու հիմնական ծրագրեր՝

- Արտադրողների եկամուտների կայունացման ծրագիր (ԵԿԾ-CIAS), որն իր մեջ ներառում է արտադրողների եկամուտների կայունացման համար անհրաժեշտ միջոցառումների համակարգ և անհրաժեշտության դեպքում տրամադրում է օգնություն՝ գյուղատնտեսական համակարգում մեկ միասնական միջոցների սահմաններում:
- Արտադրության ապահովագրություն: Այս ծրագիրն իրենից ներկայացնում է գործիքների ամբողջություն, որոնք դուրս են գյուղատնտեսական արտադրանքի ապահովագրության ավանդական ծրագրերից:

Հայաստանի ռիսկային գյուղատնտեսության պայմաններում անհրաժեշտ է առանձնացնել դրանց կանխատեսման, հնարավորինս կանխարգելման և հետևանքների հաղթահարման հետևյալ ուղղությունները.

1. գյուղատնտեսության փոխադարձ ապահովագրության համակարգի ներդրման աջակցություն,

¹ Склады М.Г. Рыночные аграрные отношения сегодня. Ставрополь, 2007.

2. հակակարկտային համակարգի ամբողջական վերականգնում և հատուկ ցանցերի տեղադրում, փորձնական ծրագրի իրականացում,
3. ջրախնայողական տեխնոլոգիաների ներդրում,
4. երաշտի և սակավաջրության պայմաններում ոռոգման ջրի օգտագործման կանոնակարգում,
5. հակահեղեղային և սողանքների կանխարգելիչ միջոցառումների իրականացում,
6. գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքի կանխատեսման ու ծրագրավորման համակարգի ներդրում:

Պետությունը պետք է մշակի արդյունավետ մեխանիզմների լուծումներ, որոնք մեծ չափով կպայմանավորեն վերամշակող մթերքների երաշխավորված իրացումը և զարգացումը: Օրինակ, ներկայումս վերամշակման արդյունաբերությունում առկա խնդիրներից է վերամշակող ընկերությունների՝ վարկային ռեսուրսներով ապահովվածության ցածր մակարդակը:

Մատչելի պայմաններով վարկային ռեսուրսների պակասը հնարավորություն չի տալիս պահանջվող ծավալներով մթերումներ իրականացնել, կատարել տեխնոլոգիական վերազինում: Առկա բազմաթիվ խնդիրներից պետք է կենտրոնանալ նրանց վրա, որոնց կարգավորման ուղղությամբ հնարավոր է որոշակի միջոցառումներ նախաձեռնել:

Քանի որ գյուղատնտեսությունը ըստ էության արտադրություն է բաց երկնքի տակ, այն ենթարկվում է կարկուտի, երաշտի, ցրտահարությունների, հեղեղների և այլ բնական աղետների, ուրեմն ավելի քան կարիք ունի ապահովագրության:

Ի՞նչ որն է խնդիրը, որ Հայաստանում գյուղատնտեսության ապահովագրության համակարգը մինչ օրս չի գործում: Պատասխանը միանշանակ է, այս ոլորտում ռիսկերը մեծ են, և ապահովագրական ընկերությունների համար այս ոլորտը գրավիչ չէ: Այսպիսի վիճակը բնութագրական է ոչ միայն Հայաստանի, այլև աշխարհի բազմաթիվ երկրների համար: Գյուղատնտեսության ապահովագրությունը շահավետ գործունեություն չէ, և այս ոլորտում սահմանափակ թվով ապահովագրական ընկերություններ են ներգրավված:

Ի դեպ, այս դժվարություններով հանդերձ, Հայաստանում գյուղատնտեսության ապահովագրության հարցը, թե՛ գիտական, և թե՛ գործնական առումով ամենաշատ քննարկվող հարցերից է: Այս հարցին լուծում տալու համար հարկավոր է ապավինել միջազգային փորձին: Իսկ միջազգային փորձը վկայում է, որ գյուղատնտեսության ապահովագրությունը պահանջում է պետական աջակցություն:

Հայաստանում, որպեսզի հնարավոր լինի քիչ թե շատ գրավիչ դարձնել այս ոլորտը, պետք է լուծվի մի քանի խնդիր: Նախ՝ առաջին հերթին պետք է կարգավորվի իրավաօրենսդրական դաշտը: Երկրորդ է Հայաստանում գործում է «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենք, սակայն սա ընդհանուր օրենք է, իսկ գյուղատնտեսությունն ունի իր առանձնահատկությունները, և պետք է այդ առանձնահատկություններն ինչ-որ կերպ նորմավորել, որպեսզի ապահովագրական ընկերությունները երաշխիք ունենան գործելու այս դաշտում: Խիստ կարևոր է, որպեսզի լուրջ ուշադրություն դարձվի ռիսկերի կանխարգելմանը: Վերջին ժամանակներս այս առումով որոշ աշխատանքներ տարվել են, և շատանում են հակակարկտային համակարգերը, կառուցվում են ջրագծեր և այլն: Վերջերս մեզ մոտ տնկվում են նոր այգիներ, որոնք պաշտպանվում են հատուկ ցանցի միջոցով, ինչը բավականին լայն տարածում ունի ԵՄ-ում, ԱՄՆ-ում և այլ զարգացած երկրներում, բնականաբար ապահովագրական ընկերության տեսանկյունից այսպիսի այգիների ապահովագրությունը շահավետ է և քիչ ռիսկային:

Եվրոպական և ամերիկյան երկրների փորձը ցույց է տվել, որ գյուղատնտեսությունը հնարավոր չէ զարգացնել՝ առանց վարկավորման համակարգի արդյունավետ կիրառման: Հայաստանը ևս որդեգրելով այդ ռազմավարությունը՝ գյուղացիներին հնարավորություն ընձեռեց օգտվելով վարկային միջոցներից՝ հիմնել ու զարգացնել սեփական բիզնեսը: Այդ նպատակով հիմնվեցին գյուղական տարածքներում փոքր և միջին արտադրողների ու ձեռնարկատերերի համար համապատասխան ֆինանսական միջոցներն առավել մատչելի դարձնելու և վարկային քաղաքականությունը կարգավորելու առաքելություն ունեցող ընկերություններ:

Դրանցից մեկն էլ 2005 թ. հիմնված և այսօր ՀՀ ֆինանսների նախարարությանը կից գործող

«Գյուղական ֆինանսավորման կառույց-ծրագրերի իրականացման գրասենյակ» (ԳՖԿ- ԾԻԳ) պետական հիմնարկն է: Այն ստեղծվեց գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի և ՀՀ-ի միջև կնքված «Գյուղական տարածքների տնտեսական զարգացման» ծրագրի իրականացման պայմանագրով՝ նպատակ ունենալով խթանել գյուղատնտեսական գործունեությունը: Գրասենյակը համագործակցում է ԳՉՄՀ (IFAD) և Համաշխարհային բանկի զարգացման միջազգային ընկերության հետ:

Гамлет Тадевосян

Вопросы управления рисками и рычаги государственного регулирования в сфере развития сельского хозяйства

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы управления возможными рисками, связанными с промежуточными звеньями агробизнес цепочки, а именно: снижения рисков и применения распределительных механизмов. Отмечаются рычаги регулирования и государственного воздействия, упоминается также международный опыт в данном секторе. В частности, описаны применяемые государством программы которые направленные на стабилизацию рыночных цен на сельскохозяйственную продукцию и прибыли организаций, которые ведут к снижению рисков.

Hamlet Tadevosyan

The role of risk management and state regulation levers in developing the agriculture

Abstract

The article examines the management of possible risks associated with the intermediary elements of the agribusiness value chain, namely, lowering risks and application of allocation mechanisms. The article presents levers of state regulation and interventions, and addresses best practices worldwide. In particular, it describes the programs implemented by the government aimed stabilizing the market prices of agricultural products and profits of companies as well, resulting in low level of risks.